

doi <https://doi.org/10.18485/bratstvo.2023.27.8>
УДК 821.163.41.09(497.11) Драинац Р.

Рад примљен: 8. 9. 2023.

Рад прихваћен: 22. 9. 2023.

Оригинални научни рад

„НА ДРУМОВИМА ЈУЖНИМ“
– ДРАИНЧЕВЕ ПУТОПИСНЕ РЕПОРТАЖЕ
ИЗ ЈУЖНЕ СРБИЈЕ

У раду се описују особености путописних репортажа Рада Драинца, а посебна пажња посвећује путописима са Југа. Будући да је јужну Србију доживљавао као завичајни простор, о њој пише са посебном топлином и разумевањем менталитета. Оставио је драгоцену сведочанста о начину живота људи, фолклору, историји и културним променама на овом простору. Осим информативне димензије, ове путописне репортаже написане истанчаним стилем имају уметничку вредност која их издваја од типичних новинских текстова тога времена.

У жанровски разнородном опусу Рада Драинца посебно место заузимају новински путописи које је писац објављивао током двадесетих и тридесетих година прошлог века. Број Драинчевих путописних репортажа веома је велики, а мапа различитих места која је описивао богато је разграната. За разлику од европских градова, које је приказао из специфичне визуре странца, путописи посвећени завичајним крајевима писани су са разумевањем специфичности менталитета и са познавањем културно-политичких прилика. Они пружају сликовиту представу о животу људи у јужној Србији између два светска рата. Обликовани непосредно, на „лицу места“, кратки путописи о градовима, варошацима, селима и планинама, попут илустративних разгледница, сведоче о историји, привреди, културном развоју и природним лепотама Југа.

Период у којем Драинац пише путописне репортаже може се означити као „златно доба“ српског путописа, када су новинарске прилоге са путовања писали наши велики писци попут Милоша Црњанског, Растка Петровића, Станислава Винавера, Драгише Васића, Станислава Кракова и др.¹ Након Великог рата новине постају веома утицајни медиј, а путописне репортаже веома популарна рубрика намењена превасходно интелектуалној елити.² Авангардни писци приближавали су публици импресије са далеких места, или пак доживљај родне земље, учествујући тако активно у друштвеној стварности. Драинчеве путописне репортаже настајале су по задатку новинске професије, када је обилазио најразличитије дестинације тадашњег југословенског простора и Европе, путујући различитим превозним средствима: запрежним колима, аутом, малим градским аутобусима, возом, бродом, авионом. У запису *Човек путује* Драинац констатује да је „мењао европске градове као Циганин коње“³ наглашавајући тако да је писање путописа било у дубокој спрези са специфичним стилем живота вечитог путника који описује оно што је искуствено доживео.

Мапа Драинчевих путописних репортажа обухвата широк простор Србије и југословенског простора (јужну и стару Србију са Македонијом, Шумадију, западну Србију, Црну Гору и Херцеговину, Боку Которску, Далмацију и Дубровник, Босну, Хрватску и Словенију, Кварнерски залив и Истру), као и путописе из иностранства (Грчку и Албанију, Италију и Француску, Румунију, Бугарску и Турску, Данску, Пруску и Галицију, Пољску и Аустрију, Чешку и Летонију).⁴

Ови новински путописни текстови настајали су на унапред осмишљеним маршрутама, са којих се Драинац јављао неретко свакодневно, у наставцима. Често се у својим путописима освртао на претходну маршруту, или ранији боравак у том месту, док би у завршетку репортаже најављивао следећу дестинацију. Манир указивања на наредно путовање био је умногоме условљен специфичношћу новинских текстова, који су имали кратку комуникациону линију са читаоцем – трајали су само онолико колико и новине. Драинац је на овај начин, заправо, читаоца подсећао да на време купи нови број штампе, јер је то била једина могућност да испрати континуитет путовања.

Драинац се током своје петнестогодишње новинарске каријере (1923–1938) везивао за више различитих редакција („Време“, „Реч“, „Самоуправа“,

¹ С. Јаћимовић, *Путописи српске авангарде*, Београд, 2005, 23.

² Ж. Дувњак Радић, *Естетика новинарске путописне репортаже у међуратној српској књижевности*, Нови Сад, 2018, 34. [докторска дисертација]

³ Р. Драинац, *Човек путује*, Правда, број 10985, год. XXXI, Београд, 31. мај 1935, 10.

⁴ Г. Максимовић, *Путописна проза Рада Драинца*, у: *Књижевно дело Рада Драинца: ново читање*, Ниш – Прокупље, 2020, 31.

„Београдске новости“), а најдуже је писао за „Правду“, чији је стални новинар постао 1929. године.⁵ Овај ангажман му је омогућио да постане „путник на задатку“ који читаоце упознаје са непознатим земљама, или пак даје самосвојне увиде везане за одређене регије југословенског простора. Као новинар, Драинац је био веома омиљен код публике, јер се обраћао широком кругу разноврсних новинских читалаца. Писао је једноставне, лако читљиве и информативне путописе који су доносили целовиту представу о описаном простору – његовој архитектури, историји, економији, туризму.

Са корисним информацијама биле су испреплетане и личне импресије са пута и аутентични описи сусрета са мештанима. Сажето, а ефектно, Драинац је доносио описе људских судбина у тешком периоду између два рата. Јунаци његових путописа су кафеџије, хармоникаши, сељаци, скељеџије, случајни познаници из аутобуса, различити маргиналци и просјаци. Успевао је да ухвати специфичност менталитета и карактеристике дијалеката у свега неколико редова уведеног кратког дијалога. Уносио је лирске пасаже и на субјективан начин анализирао друштвене појаве са којима се на путу сусретао. Са посебном пажњом описивао је кафане и бојемски живот града, коментаришући са презрењем устаљене грађанске норме. Доживљај простора у Драинчевим путописним репортажама прожет је и реминисценцијама на прошле догађаје – најчешће на трауме Првог светског рата, које су двадесетих година биле веома живе, али и на Први и Други српски устанак и друге важне датуме. Ламентирање над историјом често се укршта са приповедањем о актуелним догађајима и сликовитим описима карактеристичних топонима. Вредност његових путописа налази се управо у том „вишку“ који је превазилазио диктиране жанровске оквире дневно-политичког текста, те се могу посматрати као хибридни жанр на међи новинарства и књижевности.⁶

Оригиналност и самосвојност Драинчевих путописа била је и мета оштре критике. Тако Бранко Б. Лазаревић замера Драинцу на претераном индивидуализму, театралности и жељи да оствари „што упадљивији артистички ефекат“⁷. Те су замерке представљале, заправо, квалитет који их је издавао од актуелне новинске продукције и учинио их изузетно читаним. О његовој великој популарности говори податак да је био

⁵ Н. Јешић, *Циркус Драинац*, Београд, 2013, 281.

⁶ Владимир Гвозден прави поделу путописа на основу њихових уметничких квалитета. *Путопис 1* је једноставан, информативан текст, са плитиким опсервацијама. Са друге стране *путопис 2* има и белетристичке вредности. Видети: В. Гвозден, *Српска путописна култура 1914–1940: студија о хронотопичности сусрета*, Београд, 2011, 15–17.

⁷ Б. Лазаревић, *Париска сањарења једног малограђанина*, Освиг, II, 7–9, Београд, 77–79.

„«Правдин» ексклузивац“, који се потписивао именом и презименом, као сарадник првог реда, са привилегијом да пише о ономе о чему жели на свој начин⁸.

Средишње место у Драинчевим „домаћим“ путописима заузима његов топлички завичај, са градовима Прокупљем, Блацем и Куршумлијом.⁹ О овом крају писао је од својих новинарских почетака, 1923. године¹⁰, а по доласку у „Правду“ планиране маршруте по Србији подразумевале су посету завичаја. Био је неретко критичан према топличком крају, а истовремено и веома осетљив, наводећи да га туга за родним крајем нагони да изнова иде путевима Југа.¹¹ Прокупље је описао као „очајну варош“¹² коју заобилази културни прогрес, али се надао да ће железничка пруга, која се гради, унети позитивне промене. Блаце је, са друге стране, из Драинчеве визуре, жива варошица, у којој се осећа дух новог времена – у њему је подигнута школа, куће, индустрија и трговина.¹³ Као најлепше место топличког краја издвојио је Куршумлију, кроз коју су свакодневно пролазили странци на путу до лековите бање под Преполцем.¹⁴ Живост места дочарана је занимљивом епизодом – описом женидбе куршумлијског лекара Зарића, омиљене личности тог краја.

Са посебним одушевљењем описао је лепоту природе топличког краја, која је пленила у свим годишњим добима. Купасти брежуљци испод којих се нижу бела села, са вијугавим речицама необичног тока.¹⁵ Са описом пејзажа испреплетане су реминисценције на различита историјска раздобља овога краја у којем се „Немањина мисао манифестовала у низу победа гвозденога пука.“¹⁶ Дух минулих времена препознавао је у многобројним рушевинама, попут закопане цркве Св. Прокопија и разрушене куле Топлице Милана. Драинац није заборавио да се осврне и на крваву, херојску 1917. годину и Топличку буну, под вођством Косте Пећанца, која је осликавала карактеристичну црту националног поноса Топличана, али

⁸ Н. Јешић, *Нав. дело*, 282–283.

⁹ Г. Максимовић, *Нав. дело*, 32.

¹⁰ Путописе са Југа објавио је у „Самоуправи“ (1923), „Београдским новостима“ (1924) и „Времену“ (1925), а потом током више сезона у „Просвети“ (1929, 1931, 1931, 1932, 1933).

¹¹ Р. Драинац, *Лето у Топлици, у: Путујем, путујем: путописи и репортаже*, Београд, 1999, 43.

¹² Р. Драинац, *Од Прокупља до Блаца, у: Путујем, путујем...*, 7.

¹³ Р. Драинац, *Нав. дело*, 7.

¹⁴ Р. Драинац, *Лето у Топлици: Под сенкама Копанника и на обалама Топлице, у Путујем, путујем...*, 20.

¹⁵ Р. Драинац, *Железница корз Топлицу, у: Путујем, путујем...*, 27.

¹⁶ Р. Драинац, *Нав. дело*, 27.

и „ужасну и још незалечену рану“¹⁷ због страшне одмазде. Поводом ове буне Љуба Јовановић је 12. априла 1918. године, у скупштини на Крфу, издвојио значај овог националног покрета Топличана у окупираној Србији и изједначио га са многим значајним датумима националне прошлости од 1804. до 1903. године.

Није Драинац доживљавао само припадност топличком крају, већ је, у ширем смислу, осећао блискост са целом Јужном Србијом, као регијом која има специфичан менталитет и културу. Велики број путописа посвећен је, у ширем смислу, овој области: *Под јужним небом, Оријент на нашем Југу: Импресије из Јужне Србије, Импресије с Југа, Просвета на Југу, На друмовима јужним, Кад се Југ разведри*. Покушао је да проникне у „све нијансе душевне“¹⁸ овога поднебља – описао је цркве и манастире, ханове, гробља, погребне обичаје и сујевеље становништва. Желео је да представи оно о чему се најређе писало, са очитом жељом да зачуди читаоца – пушаче опијума, блудне жене у луксузним спаваћим колима, јуродиве и скитнице.¹⁹ Представио је живо ноћни, бојемски живот у крчмама пуним дима и пијаних људи. Поетизовао је мистичност живота на Југу:

„Видео сам на Хисару са бедема толико облака чудних као апокалиптичне фигуре, да кад гледам холандске пејзаже са мајсторских слика, мислим да је нешто отето од јужних заселака, долина и друмова. Бије из њих фламанска сета, еуразијска егзалтација, а на излазима провинцијских градића сањиво пиште окарине од печене глине. [...] Онај који није чуо лесковачке окарине и гоч на македонским друмовима не зна у каквом је префињеном и мистичном колориту јужни фолклор.“²⁰

Описујући живот локалног становништва Југа, Драинац се на више места дотакао његове патријархалности и религиозности. Иако осетљив за лепоту манастира овога краја, Драинац их описује са резервом карактеристичном за припаднике леве политичке оријентације – сматрао је да их треба оставити „трулој и паучинастој гробници преживљености“.²¹ Те „најдивније споменике“²² помињао је најчешће успутно, осећајући отпор према црквеним ритуалима. Нешто дуже се задржао на описима Храма Светог Пантелеја у Нишу и цркве Светог Спаса у Скопљу који су изазивали у Драинцу романтичне реминисценције на прошла времена.²³

Као централни топоним Југа Драинац издваја „старо, прашњаво Скопље“, које је са широм отвореним дућанима и оријенталним

¹⁷ Р. Драинац, *Нав. дело*, 27.

¹⁸ Р. Драинац, *Оријент на нашем Југу*, у: *Путујем, путујем...*, 15.

¹⁹ Р. Драинац, *Фрагменти о ономе о чему се најређе писало: македонска гробља, пушачи опијума, црквени сликари и авантуристичке жене*, у: *Путујем, путујем...*, 29–31.

²⁰ Р. Драинац, *На друмовима јужним*, у: *Путујем, путујем...* 36.

²¹ Р. Драинац, *Оријент на нашем Југу*, у: *Путујем, путујем...*, 14.

²² Р. Драинац, *Нав. дело*, 14.

²³ Р. Драинац, *Под јужним небом*, у: *Путујем, путујем...*, 12.

шаренилом, посебно привлачило његову пажњу.²⁴ Негативно је коментарисао културне и просветне прилике у овом граду. Као афирмативну промену истакао је културно формирање становништва у чему је велики значај имало позориште. Смештено у „мизерној згради која прокишњава“²⁵, позориште није имало адекватан простор, те је Драинац истакао потребу да се у будућности изгради.²⁶ Критиковао је репертоар скопског позоришта сматрајући га дилетантским.²⁷ Увиђао је да понашање публике такође није било на завидном нивоу – мушкарци нису скидали шешире, а жене су са собом доводиле децу која су плакала. Пратећи културни живот Скопља, Драинац је извештавао и о другим културним дешавањима, као што су, на пример, предавања о историји Југа, концерти и прослава „Јужног прегледа“ 1931. године.²⁸ Иако је увек био на страни друштвеног напретка и новина, Драинац је изражавао и сету за прошлим романтичним временима и топонимима који нестају, попут кафане „Смирна“ коју је заменила филијала Народне банке.²⁹ Није био задовољан новом архитектуром града, који се неплански градио без промишљања о широј естетској димензији простора.

У жељи да из различитих визура опише живот локалног становништва указивао је на веома осетљива политичка питања ове регије. На више места је је описао упаде Арнаута у скопском округу, које је и сâм доживео на северним обронцима Беласице. Описао је страх сеоског становништва, које се ноћу затварало: „по кућним прозорима се спуштају капци, девојке се вешто скривају и старци су увек спремни са неколико лира да откупе последње дане.“³⁰ Несигурности живота у округу доприносили су упади албанских разбојничких група, качака и других наоружаних формација.

Преносио је у овим путописима и специфичну меланхолију коју су у њему будиле народне песме завичаја, обичаји и менталитет овога краја. Уводећи јунаке кочијаша, обућара и носача преносио је у путописима атмосферу у којој се, нераскидиво са свакодневним активностима, певало на улицама Југа. Са песничким надањућем описивао је „друмове јужне“ – крчме са коцкастим засторима, песме препелица и попаца у житу и специфично фолклорно наслеђе:

„Има нешто од паучине, од филигрантског ткива месечине, од амброзијске лепоте снова, од зеленкастих тишина вода и пејсажа на лепом

²⁴ За Скопље су Драинца везивали многобројни лични разлози. У овом граду боравио у више наврата од 1919. године и у њему је и служио војску (1924–1925). Такође, оженио се Даринком Хаџи Ристић из Скопља, 1925. године. Видети: Г. Максимовић, *Нав. дело*, 33.

²⁵ Р. Драинац, *Исток и запад у Скопљу*, у: *Путујем, путујем...*, 17.

²⁶ Р. Драинац, *Импресје с Југа*, у: *Путујем, путујем...*, 22.

²⁷ Р. Драинац, *Просвета на Југу*, у: *Путујем, путујем...*, 24.

²⁸ Р. Драинац, *Кроника са Југа*, у: *Путујем, путујем...*, 101.

²⁹ Р. Драинац, *У царском граду Скопљу*, у: *Путујем, путујем...*, 67.

³⁰ Р. Драинац, *Импресје с Југа*, у: *Путујем, путујем...*, 23.

југу. Ту, где дишу атавизмом, као у грозници, села и градићи са каменим капијама, калуђери носе на прстима тешки терет мистичних, минулих дана. О, друмови јужни!³¹

Јужну Србију и Скопље описао је и из специфичне визуре – из ваздуха. У времену промовисања авио-саобраћаја, Драинац показује одушевљење авионом као саобраћајним средством будућности:

„Под нама је Лесковац и већ на један поглед остаје далеко на левој страни под обраним виноградима на тамним брежуљцима. Још који минут па се пред нама указује Топлица, буновна и сањива. [...] Види се Прокупље и Блаце у измаглици. Опет наилазимо на голети једне опустошене и посечене планине, остављајући Ниш на десној страни.“³²

У оквиру својих „јужних маршрута“, Драинац је писао путописе по Метохији у којима је кратко представио Пећ, Дечане, Дреницу и Чакор. Веома експресивно приказао је прелазак преко Чакора по веома хладном и ветровитом времену, што је код писца евоцирало сећања на 1915. годину и повлачење српске војске кроз ове крајеве.³³ Чакор „гробиште одисејаде одступања преко Албаније“³⁴ изненадио га је суровошћу климе и неприступачношћу. Кретао се козјом стазом кроз Руговску клисуру претпостављајући да су на њој оставиле кости хиљаде избеглица. Драматичност путовања по страшној бури појачавао је податак да је Драинац био веома искусан планинар који је прешао Карпате. Но, Руговска клисура у снежној међави приближила му је најближе искуство блиске смрти и тиме дочарала сву страхоту српског повлачења. Драинчева осетљивост за српска страдања у Првом светском рату била је у дигресијама присутна и у другим путописима, а у опису Метохије добила је централно место.³⁵

Драинчева љубав према „друмовима јужним“ имала је и приватну димензију – одлазио је зими у Скопље да се барем накратко склони од београдске хладноће, а и да се уједно опусти у кафанском друштву у којем је увек био радо прихваћен. Како је једном приликом изјавио сараднику скопског „Вардара“, јужна Србија је за њега била „најбоље одмориште и да је воли из дубине душе као најлепшу нашу покрајину“.³⁶

³¹ Р. Драинац, *На друмовима јужним*, у: *Путујем, путујем...*, 37.

³² Р. Драинац, *Три часа над облацима*, у: *Путујем, путујем...* 54.

³³ Р. Драинац, *Одисеја на Чакору*, у: *Путујем, путујем...*, 136–140.

³⁴ Р. Драинац, *Нав. дело*, 137.

³⁵ Похвални тон који прожима Драинчеве путописе из Метохије био је и мета оштре критике Вукашина М. Перовића који га је назвао претенциозним и привилегованим уметником који себе сматра „у југословенској литератури најмање папом“. Инсинуирао је да је Драинац писао овај путопис по жељи народног посланика једног среза у Метохији од којег је могао имати користи. Видети опширније: Вукашин М. Перовић, *Г. Раде Драинац у најновијој улози*, *Снага*, VI, 5, Сарајево, 1933, 30–31.

³⁶ Н. Јешић, *Нав. дело*, 467

Овакав лежеран, и неретко непрофесионалан однос према послу, довео је до раскида уговора са „Правдом“, а следствено томе нешто касније и до напуштања новинарске професије. Тиме се прекинула континуирана нит Драинчевих јављања са Југа.

Драинчеве путописне репортаже из јужне Србије драгоцено су сведочанство о овом простору у преломном историјском тренутку из пера сензитивног уметника који је имао слуха за све специфичности овога поднебља. Успео је да читаоцима пренесе важне информације о привредним и културним промененама у овој регији, ратним траумама и особеностима јужњачког темперамента. Оно што доноси посебно задовољство у читању Драинчевих путописних репортажа, и после једног века од њиховог настанка, јесте уметничка димензија ових кратких текстова. Релевантност новинских података повлачи се пред истанчаним доживљајем простора и људи које видимо у њиховој аутентичности, као на платнима фламанских сликара, о којима је и сâм Драинац писао.

Тања О. Ракић*

Универзитет у Београду – Филолошки факултет
Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима
Студентски трг 3
11000 Београд

Кључне речи: Раде Драинац, путописна репортажа, јужна Србија, „Правда“, Први светски рат

”ON SOUTHERN ROADS”
– DRAINAC’S TRAVEL ACCOUNTS FROM THE SERBIAN SOUTH

The paper focuses on the peculiarities of Rade Drainac’s travel accounts, especially those from the south of Serbia. As he considered South his homeland, Drainac wrote about it with special warmth and tenderness, filling them with insight into the mentality of people. His travel accounts are precious testimony to the way of life of locals, folklore, history, and cultural changes in those parts. Apart from being informative, these reports are written in style that gives them artistic value as well, singling them out of typical newspaper reports of the time.

* rakic.tanja@gmail.com.